

Això és tot

Narrativa, 456

James Salter
Això és tot

Traducció de Ferran Ràfols Gesa

Editorial Empúries
Barcelona

Títol original: *All That Is*
© James Salter, 2013

Primera edició: març del 2014

© de la traducció: Ferran Ràfols Gesa, 2014

© d'aquesta edició: Grup Editorial 62, s.l.u.,
Editorial Empúries
info@grup62.com
www.editorialempuries.cat

Fotocomposició: Víctor Igual
Impressió: Liberdúplex
DIPÒSIT LEGAL: B. 2.925-2014
ISBN: 978-84-9787-931-6

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

Tots els drets reservats.

Per a la Kay

Arriba un moment que
t'adones que tot és un somni
i que només el que es preserva
en l'escriptura
té alguna possibilitat de ser real.

TRENÇ D'ALBA

Tota la nit en la foscor l'aigua els va córrer pel costat.

En nivells i més nivells de lliteres de ferro sota la coberta, silenciosos, en sis pisos, hi jeien centenars d'homes, molts de cara amunt i amb els ulls encara oberts, com si el matí s'acostés. Havien abaixat les llums, el motor bategava infinitament, els ventiladors feien entrar l'aire humit, mil cinc-cents homes amb motxilles i armes prou feixugues per endur-se'ls de dret al fons, com encluses llançades al mar, part d'un vast exèrcit que navegava cap a Okinawa, la gran illa que quedava just al sud del Japó. En realitat, Okinawa era el Japó, una part del territori, estrany i desconegut. La guerra que feia tres anys i mig que durava es trobava en el darrer acte. Al cap de mitja hora els primers grups d'homes desfilarien per esmorzar, dempeus, espatlla contra espatlla, solemnes, sense badar boca. El vaixell es movia amb suavitat, emetent una remor lleu. L'acer del casc grinyolava.

La guerra del Pacífic no era com la resta del conflicte. Només les distàncies ja eren enormes. No hi havia res fora de dies i més dies de mar buida i de topònims estranys, a mil cinc-cents quilòmetres els uns dels altres. Havia estat una guerra de moltes illes, d'anar-les arrabassant una per una als japonesos. Guadalcanal, que es va convertir en llegenda. Les Salomó i l'estret de Nova Geòrgia. Tarawa, on les llan-

xes de desembarcament van embarrancar en barreres de corall lluny de la costa i els homes van morir enmig d'un foc enemic dens com un eixam d'abelles, l'horror de les platges, cossos inflats bressolats per les onades, els fills del país, alguns de ben guapos.

Al començament els japonesos ho havien ocupat tot a una velocitat espaordidora, totes les Índies Holandeses, Malàisia, les Filipines. Grans bastions, fortificacions gruixudes que se sabien inexpugnables van quedar arrasades en qüestió de pocs dies. Només hi havia hagut un contracop, la primera gran batalla de portaavions del centre del Pacífic, a prop de Midway, on quatre portaavions japonesos irremplaçables es van enfonsar amb tots els seus avions i les tripulacions veteranes que duïen a bord. Un cop fulminant, però els japonesos eren implacables. La mà de ferro amb què controlaven el Pacífic s'hauria de trencar dit a dit.

Les batalles eren inacabables i inclements, en la calor densa de la jungla. A prop de la costa, en acabat, les palmeres es dreçaven com estaques de gran altura, amb totes les fulles volades pels trets. Els enemics eren lluitadors ferotges, amb les estranyes estructures en forma de pagoda dels seus vaixells de guerra, amb la seva llengua secreta i sibilant, la seva complexió robusta i la seva ferocitat. No es van rendir. Van lluitar fins a la mort. Van executar presoners amb fulles d'espasa, espases alçades ben amunt del cap amb totes dues mans, i eren despietats en la victòria, amb els braços enarborats en senyal de triomf massiu.

Arribat el 1944, l'última fase de la guerra havia començat. L'objectiu era deixar el territori japonès dins l'abast dels bombarders pesants. La clau era Saipan. Era una illa grossa i fortament defensada. L'exèrcit japonès no havia estat mai derrotat en una batalla, i feia més de 350 anys que havia descuidat els destacaments (Nova Guinea, les illes Gilbert, llocs així). A l'illa de Saipan hi havia vint-i-cinc mil soldats

japonesos, i tenien l'ordre de no cedir res, ni un pam de terreny. Pel que fa a les coses terrenals, la defensa de Saipan es considerava un assumpte de vida o mort.

La invasió va començar el mes de juny. Els japonesos tenien forces navals perilloses a la zona, cuirassats i vaixells de guerra. Dues divisions de marina van embarrancar i una divisió de l'exèrcit la va seguir.

L'episodi es va convertir, per als japonesos, en el desastre de Saipan. Vint dies més tard havien mort gairebé tots. El general japonès i també almirall Nagumo, que havia dirigit les operacions a les Midway, es va suïcidar, i centenars de civils, homes i dones espaordits per la possibilitat que els assassinessin, entre ells mares amb nadons a coll, es van llançar daltabaix dels penya-segats per trobar la mort a les roques esmolades de sota.

Va ser la sentència final. El bombardeig de les principals illes del Japó s'havia convertit en possible, i en l'atac més massiu, el llançament de bombes incendiàries sobre Tòquio, més de vuitanta mil persones van morir en un infern gegantí d'una sola nit.

A continuació va caure Iwo Jima. Els japonesos van fer la promesa definitiva: la mort de cent milions, de la població sencera, abans que la rendició.

En el camí que hi duia hi havia Okinawa.

S'aixecava el dia, una pàl·lida albada del Pacífic sense horitzó veritable, la part alta dels núvols matinals s'anava omplint de llum. El mar era buit. El sol va sortir de mica en mica, inundant l'aigua i emblanquant-la. Un sotstinent que es deia Bowman havia pujat a la coberta i s'estava dret a la barana, mirant enfora. El seu company de cabina, en Kimmel, se li va acostar en silenci. En Bowman no oblidaria mai aquell dia. Cap dels dos.

—Hi ha alguna cosa, aquí a fora?

—Res.

—Res que es vegi —va dir en Kimmel.

Va mirar endavant, i després cap a popa.

—Està massa tranquil —va dir.

En Bowman era oficial de navegació i també, com havia descobert feia només dos dies, oficial de guaita.

—Senyor —havia preguntat—, i això què comporta?

—Aquí té el manual —havia dit el comandant—. Llegeixi'l.

El va començar aquella nit, i anava doblegant la cantonada inferior de certes pàgines a mesura que les llegia.

—Què fas? —va preguntar en Kimmel.

—Ara no em destorbis.

—Què estudies?

—Un manual.

—Déu meu, som al mig de les aigües enemigues i tu seus aquí i llegeixes un manual? No hi ha temps per a això. Se suposa que ja ho saps, què has de fer.

En Bowman el va ignorar. Havien estat junts des del començament, des de l'escola de cadets, el comandant de la qual, un capità que havia vist enfonsar-se la seva carrera el dia que el seu destructor va embarrancar, feia col·locar un exemplar d'*Un missatge a Garcia*, un text inspirador escrit en temps de la guerra de Cuba, a cadascuna de les lliteres. El capità McCreary no tenia gens de futur, però es mantenia fidel a les maneres de fer del passat. Cada nit bevia fins a perdre els sentits, però al matí sempre estava fresc i ben afaitat. Se sabia de memòria el llibre de regulacions navals i havia pagat els exemplars d'*Un missatge a Garcia* de la seva butxaca. En Bowman s'havia llegit el *Missatge* amb molta atenció, anys més tard encara en podia recitar algun fragment. «En Garcia era en algun lloc de les vastituds muntanyoses de Cuba; ningú no sabia on...». La idea era senzilla: compleix el teu deure de forma total i absoluta sense excuses ni preguntes

innecessàries. En Kimmel havia fet grans rialles mentre ho llegia.

—Ai, ai, senyor. Tots a les armes!

Tenia els cabells foscos, era esprimatxat i caminava amb un pas deseixit que el feia semblar camallarg. D'alguna manera, sempre semblava que hagués dormit amb l'uniforme posat. Tenia el coll massa prim per a la camisa que duia. Entre ells, la tripulació l'anomenava el Camell, però tenia l'aplom d'un seductor i agradava a les dones. A San Diego s'havia embolicat amb una noia eixerida que es deia Vicky, el pare de la qual tenia una concessionària de cotxes, Palmetto Ford. Ella tenia els cabells rossos, tirats enrere, i una punta d'atreuiment. De seguida es va sentir atreta per en Kimmel, pel seu glamur indolent. A l'habitació d'hotel que havia llogat junta-ment amb dos oficials més i on, com explicava ell, no haurien de patir pel soroll del bar, tots dos seien i bevien un Canadian Club amb Coca-Cola.

—Com pot ser? —li va preguntar ell.

—Com pot ser què?

—Que hagi conegut algú com tu.

—No t'ho mereixies, això segur —va dir ella.

Ell va riure.

—És cosa del destí —va dir ell.

Ella va fer un glop.

—El destí. Així doncs, em casaré amb tu?

—Déu meu, tanta via hem fet? No sóc prou gran per casar-me.

—Segurament només m'enganyaries unes deu vegades el primer any —va dir ella.

—No t'enganyaria mai, jo.

—Ha, ha.

La Vicky sabia exactament com era, però ja el canviaria. Li agradava com reia. Abans hauria de conèixer el seu pare, va comentar.

—M'encantaria conèixer el teu pare —va respondre en Kimmel amb seriositat aparent—. Li has parlat de nosaltres?

—Et penses que estic sonada? Em mataria.

—Què vols dir? Per què?

—Per haver-me quedat prenyada.

—Estàs prenyada? —va dir en Kimmel, alarmat.

—Qui ho sap?

La Vicky Hollins amb el seu vestit de seda, les mirades que se li arrapaven al cos quan passava. Si es posava talons no era tan baixeta. Li agradava parlar de si mateixa pel cognom. «Sóc la Hollins», anunciava per telèfon.

Salpaven, i era allò el que feia que tot plegat fos real o almenys tingués una certa forma de realitat.

—Qui sap si tornarem —deia ell com qui no vol la cosa.

Les seves cartes havien arribat en les dues saques de correu que en Bowman havia dut de Leyte. El comandant l'havia enviat a l'Oficina de Correus de la Flota a buscar el correu de tot el seu vaixell —feia deu dies que no en rebien—, i ell havia tornat amb el botí, triomfador, volant amb un TBM. En Kimmel llegia parts de les cartes de la Vicky en veu alta, bàsicament per al gaudi d'en Brownell, el tercer home de la cabina. En Brownell era un home intens i moralment pur, amb les barres serrades i restes d'acne. A en Kimmel li agradava provocar-lo. Ensumava una pàgina de la carta. Sí, era el seu perfum, deia, el reconeixeria a tot arreu.

—I potser alguna cosa més —especulava—. Penso. Et sembla que se la deu haver refregat al... Té —va dir, oferint-la a en Brownell—, digue'm què te'n sembla.

—No t'ho sabria dir —va dir en Brownell, incòmode. Els nusos de les barres se li marcaven.

—Oi tant que en sabries, un vell calent com tu.

—No intentis involucrar-me en la teva luxúria —va dir en Brownell.

—No és luxúria, m'escriu perquè ens vam enamorar. És una cosa bonica i pura.

—I tu com ho has de saber?

En Brownell llegia *El profeta*.

—*El profeta*. Què és? —va dir en Kimmel—. Deixa-m'ho veure. Què fa, ens diu el que passarà?

En Brownell no va respondre.

Les cartes no eren tan excitants com el que es podria imaginar a partir d'una pàgina reblerta de lletra femenina. La Vicky era molt xerraire, i les seves cartes eren un relat detallat i un pèl repetitiu de la seva vida, que en part consistia a tornar a tot arreu on havia estat amb en Kimmel, normalment acompanyada per la Susu, la seva millor amiga, i també en companyia de joves oficials de la marina, però sempre pensant en en Kimmel. El cambrer els recordava, li deia ella, feien una parella fantàstica. Sempre acabava les cartes amb una frase d'una cançó popular. *I didn't want to do it* (No ho volia fer), li va escriure.

En Bowman no tenia nòvia, ni fidel ni infidel. No havia tingut l'experiència de l'amor, però li recava haver-ho de reconèixer. Es limitava a deixar passar el tema quan es parlava de dones, i feia com si l'aventura enlluernadora d'en Kimmel fos un terreny més o menys conegut per a ell. La seva vida eren el vaixell i les seves obligacions de bord. Sentia una lleialtat envers la nau, i també per tota una tradició que respectava, i sentia un cert orgull quan el capità o el comandant cridava: «Senyor Bowman!». Li agradava aquella mostra de confiança en ell, per fugissera que pogués ser.

Era diligent. Tenia els ulls blaus i els cabells castanys pentinats enrere. A l'escola ja havia estat diligent. Un dia la senyoreta Crowley l'havia fet quedar després de classe i li havia dit que tenia fusta per ser un bon llatí, però si el veies ara amb el seu uniforme i les insígnies deslluïdes per l'acció del mar n'hauria estat molt orgullosa. Tenia la sensació que, des

que juntament amb en Kimmel s'havia incorporat al vaixell, ho havia fet tot bé.

La pregunta de com es comportaria en combat li afeixugava els pensaments aquell matí mentre contemplaven el mar misteriós i estranger, i després el cel, que ja començava a clarejar. La valentia, la por i el comportament que tindries sota el foc enemic no eren coses de les quals es parlés. Tenies l'esperança que, arribat el moment, series capaç de fer el que s'esperava de tu. En Bowman tenia fe en si mateix, tot i que no era completa, i també en tenia en els comandaments, en els noms experts que guiaven la flota. Una vegada havia vist el *New Jersey* a la llunyania, la nau capitana camuflada, baixa i de moviments ràpids, amb l'almirall Halsey a bord. Era com veure, de lluny, l'emperador a Ratisbona. Va sentir una mena d'orgull; de realització, fins i tot. N'hi havia prou amb això.

El perill veritable vindria de l'aire, dels atacs suïcides, dels kamikazes: la paraula volia dir «vent diví», eren les tempestes que el cel havia congriat per salvar el Japó de la invasió de Khublai Khan uns quants segles enrere. En aquest cas es tractava de la mateixa intervenció de les altures, aquesta vegada en forma d'avions carregats de bombes que es precipitaven sobre els vaixells enemics i de pilots que morien a l'acte.

El primer atac d'aquesta mena s'havia produït a les Filipines uns mesos enrere. Un avió japonès havia caigut en picat sobre un creuer pesant i havia explotat, matant el capità i molta més gent. A partir de llavors els atacs s'havien multiplicat. Els japonesos arribaven en grups irregulars i apareixien de sobte. Els homes es quedaven mirant amb una fascinació i una por gairebé hipnòtiques com els avions venien de dret cap a ells a través d'un dens foc antiaeri o bé com entraven en vol ras, a tocar de l'aigua. Per defensar Okinawa els japonesos havien previst llançar l'atac kamikaze més gran de tots. La pèrdua de vaixells seria tan forta que l'intent d'invasió quedaria aturat i fet miques. No era només un somni. El

resultat de les grans batalles podia dependre de la determinació.

Aquell matí, però, no va passar res. Les ones s'enlairaven i passaven de llarg, n'hi havia que esclataven en un tou d'escuma blanca, s'allargassaven i retrocedien. Hi havia una capa de núvols. A sota, el cel era clar.

El primer avís d'avions enemics va arribar en forma de crida des del pont, i en Bowman corria cap a la cabina a posar-se el salvavides quan va sonar l'alarma del quarter general, ofegant-ho tot, i en acabat va avançar en Kimmel, que duia un casc que semblava que li hagués d'anar gran i corria escales amunt i cridava: «Ja hi som! Ja hi som!». El foc havia començat i totes les armes del vaixell i dels del voltant van començar a disparar. El so era eixordador. Espesses ràfegues de foc antiaeri s'alçaven entre vapors foscos. Al pont, el capità picava el braç del timoner per aconseguir que l'escoltés. Els homes encara estaven arribant a les seves posicions. Tot passava a dues velocitats, amb el soroll i la pressa desesperada de l'acció i també més a poc a poc, a la velocitat del destí, les taques negres del cel que travessaven ràfegues de l'artilleria. Eren lluny, i no semblava que el foc les pogués atènyer, quan de cop i volta va començar una altra cosa, un avió fosc i solitari va caure enmig d'un gran terrabastall i, com un insecte, infal·lible, es va tombar cap a ells, amb una insígnia vermella a les ales i un carenat negre i lluent. Totes i cadascuna de les armes del vaixell havien obert foc i els segons s'ensorraven l'un sobre l'altre. En acabat, amb una explosió enorme i un guèiser d'aigua, el vaixell es va precipitar lateralment sota els peus de tots els soldats; l'avió els havia encertat o havia caigut just al costat. Impossibile de saber, entre el fum i la confusió.

—Home a l'aigua!

—On?

—A popa, senyor!

Era en Kimmel, que es pensava que havien tocat el dipòsit de municions del centre del vaixell i havia saltat. El soroll continuava sent esgarrifós, disparaven contra tot. Al deixant del vaixell, mirant de nedar entre les grans onades i les peces d'avió que suraven, en Kimmel es perdia de vista. No es podien aturar ni tornar-lo a buscar. S'hauria ofegat, però un miracle va fer que un destructor el veiés i el recollís instants abans que un kamikaze l'enfonsés, i en Kimmel i tota la tripulació van acabar a bord d'un segon destructor que encara no una hora més tard va quedar aniquilat. En Kimmel va acabar en un hospital naval. Es va convertir en una mena de llegenda. Havia saltat del vaixell per error i en un sol dia havia vist més acció de la que els altres veuriem en tota la guerra. Després d'això, en Bowman li va perdre la pista. Amb els anys el va intentar localitzar unes quantes vegades a Chicago, però sense sort. Aquell dia es van enfonsar més de trenta vaixells. Va ser la prova més dura que va passar la flota durant la guerra.

Només uns dies més tard, molt a la vora d'allà, van tocar a morts per la Marina Imperial. Feia més de quaranta anys, des de la seva increïble victòria sobre els russos a Tsushima, que els japonesos incrementaven més i més la seva força. Un imperi illenc necessitava una flota poderosa, i els vaixells japonesos estaven dissenyats per aconseguir la supremacia. Com que la tripulació la formaven homes més baixos, no calia que hi hagués tant d'espai entre cobertes, i també hi havia menys comoditats, de manera que es podien permetre una cuirassa més gruixuda, armes més grosses i més velocitat. El vaixell més gros de tots, invencible, amb una capa d'acer més gruixuda que la de cap altre vaixell existent i un disseny més avançat, duia el nom poètic de la nació, *Yamato*. Amb l'ordre d'atacar l'àmplia flota invasora que s'aplegava davant d'Okinawa va

salpar del mar del Japó, on s'havia estat esperant, amb una escorta de nou vaixells del port.

Va ser una sortida plena de mals averanys, com el silenci irreal que precedeix la tempesta imminent. A través de les aigües verdes del port, a una hora tardana, llarg, fosc i poderós, primer de forma lenta i cerimoniosa i després agafant velocitat, gairebé en silenci, deixant enrere les siluetes de les immenses grues dels molls amb la costa oculta en la boirina del vespre i un deixant d'escuma blanca al darrere, el *Yamato* va posar rumb al mar. Només se sentien sorolls esmorteïts; una sensació de comiat ho dominava tot. El capità es va dirigir a la totalitat de la tripulació que s'aplegava a coberta. Tenien un munt de munició, taquilles plenes de cartutxos de la mida de cofres, però no tenien prou benzina, els va dir, per tornar. A bord hi havia tres mil homes i un vicealmirall. Havien escrit cartes de comiat als pares i les dones respectius, i navegaven tots cap a la mort. «Troba la felicitat amb algú altre», escrivien. «Estigueu orgullosos del vostre fill». La vida els semblava preciosa. Tenien el cor ombrívol i ple de por. Molts pregaven. Se sabia que el vaixell havia de morir com a emblema de l'eterna voluntat del país de no rendir-se.

Amb la caiguda de la nit van deixar enrere la costa de Kyushu, la més meridional de les principals illes japoneses, en una platja en la qual havien dibuixat el perfil d'un cuirassat americà perquè els pilots que havien d'atacar Pearl Harbor fessin pràctiques de bombardeig. Les ones es van trencar i van passar de llarg. Hi havia un estrany esperit entre la tripulació, gairebé d'alegria. Sota la claror de la lluna, van cantar i van cridar *banzai!* Molts es van fixar en la lluïssor inusual del mar.

Els van descobrir a l'alba, quan encara eren lluny de qualsevol vaixell americà. Un avió de patrulla marina va radiar de manera urgent i sense entrebancs: «Forces enemigues es dirigeixen cap al sud. Almenys un vaixell de guerra, molts

destructoros... Velocitat vint-i-cinc nusos». El vent s'havia alçat de matí. El mar estava mogut, amb núvols baixos i xàfecs. Grans onades retronjien al lateral del vaixell. I llavors, com estava previst, els primers vaixells van apareixer al radar. No era una única formació, n'hi havia moltes, un eixam que omplia el cel, 250 avions.

Sortien dels núvols, baixaven en picat i torpedinaven els bombarders, més de cent cada vegada. El *Yamato* estava construït per ser invulnerable als atac aeris. Tota l'artilleria havia obert foc quan les primeres bombes els van tocar. De cop i volta, un dels destructors que l'escortaven es va inclinar, tocat de mort, i es va enfonsar mostrant una panxa de color vermell fosc. Una munió de torpedes creuaven l'aigua en direcció al *Yamato* seguits d'un deixant blanc. La coberta inexpugnable s'havia obert per la meitat, l'acer de més de trenta centímetres de gruix, i els homes havien quedat esclafats o partits pel mig. «No perdeu el coratge!», cridava el capità. Els oficials s'havien lligat al seu lloc al pont mentre més i més bombes els anaven tocant. També n'hi havia que fallaven de poc i aixecaven grans pilars d'aigua, parets d'aigua que queien sobre la coberta, fermes com la pedra. No era una batalla, era un ritual, com si fos la mort d'una bèstia immensa abatuda per una sèrie de cops.

Havia passat una hora i encara venien avions, la quarta onada, i després una cinquena i una sisena. Era una destrucció inimaginable. Havien tocat el timó, el vaixell girava sense remei. S'havia començat a decantar, el mar començava a engolir la coberta. «La meva vida ha sigut un regal del teu amor», havien escrit a les seves mares. Els llibres de codis tenien una capa de plom perquè s'enfonsessin amb el vaixell, i estaven escrits amb una tinta que es dissolia en l'aigua. Cap al final, amb una inclinació de gairebé vuitanta graus, amb centenars d'homes morts i encara més de ferits, cecs i arruïnats, el vaixell gegantesc es va començar a enfonsar. Les ones

li van passar per sobre i els homes que s'aferraven a la coberta van sortir disparats en totes direccions. En el moment de negar-se, un gran remolí es va formar al seu voltant, un torrent ferotge en el qual cap home no podia sobreviure, un corrent que els xuclava cap al seu interior com si caiguessin per l'aire. I aleshores va venir un desastre encara pitjor. La munició emmagatzemada, els cartutxos gegantins, va lliscar de les lleixes on estava dipositada i va caure de cara als laterals de la torreta. De molt endins del mar en va sorgir una explosió enorme i una fagonada de llum tan intensa que es va veure des de Kyushu. Es va alçar un pilar de foc d'un quilòmetre i mig d'alçada, un pilar bíblic, i el cel es va omplir de trossos de ferro roent que queien com la pluja. Com si fos un eco, de les profunditats en va venir una segona explosió que va suposar el clímax, i llavors va aparèixer una fumera densa.

La part de la tripulació que no havia quedat engolida per la succió encara nedava. Estaven negres de petroli i s'ofegaven entre les onades. N'hi havia que cantaven.

Van ser els únics supervivents. Ni el capità ni l'almirall no es trobaven entre ells. La resta de la tripulació de tres mil homes era al cos sense vida del vaixell, instal·lats al fons del mar.

La notícia de l'enfonsament del *Yamato* es va escampar de seguida. Va ser el final de la guerra marítima.

El vaixell d'en Bowman era un dels molts que hi havia ancorats a Tòquio quan es va acabar la guerra. Després d'això va baixar fins a Okinawa per recollir tropes que tornaven a casa, però en Bowman va tenir l'oportunitat de desembarcar a Yokohama i caminar per una part del que quedava de la ciutat. Va caminar entre edificis i més edificis on no quedava res que no fossin els fonaments. L'olor de la runa socarrimada, agra i impregnada de mort, planava a l'aire. Entre les

poques coses que no havien quedat destruïdes hi havia unes enormes caixes fortes de ferro massís, tot i que els edificis que les contenien havien desaparegut. A les seves entranyes hi havia trossets de paper cremat, bitllets, tot el que quedava del somni imperial.